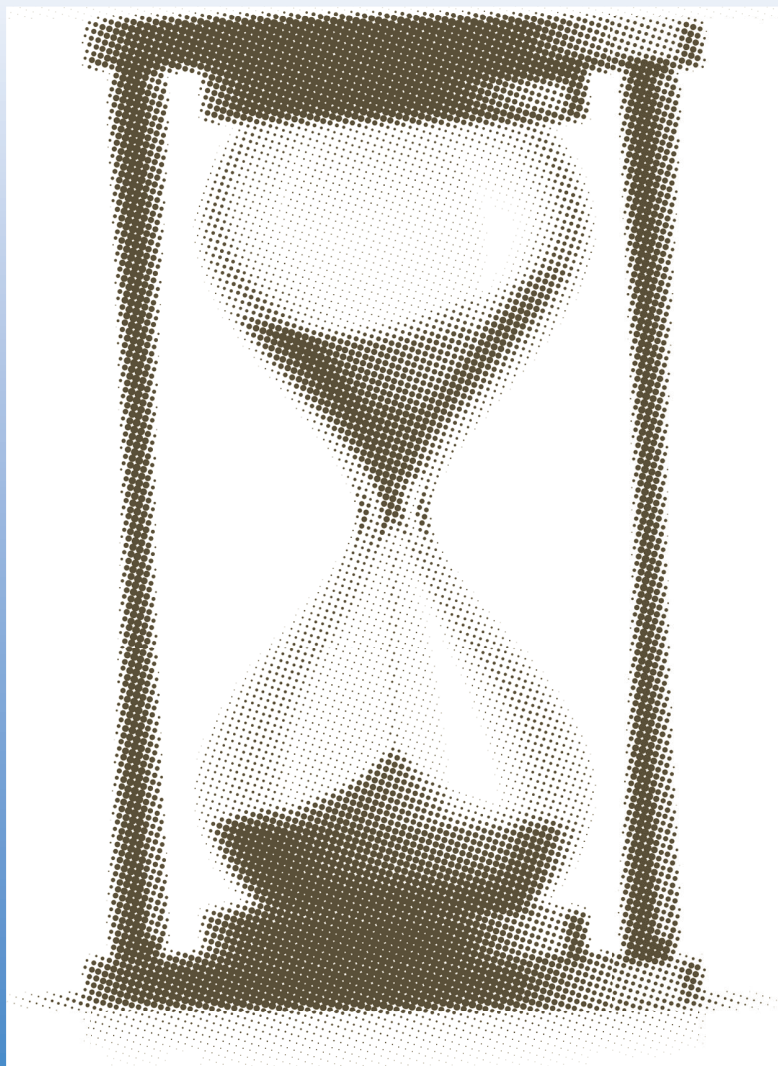

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 79 | 2025 | št. 1-2 (171) | str. 1–232

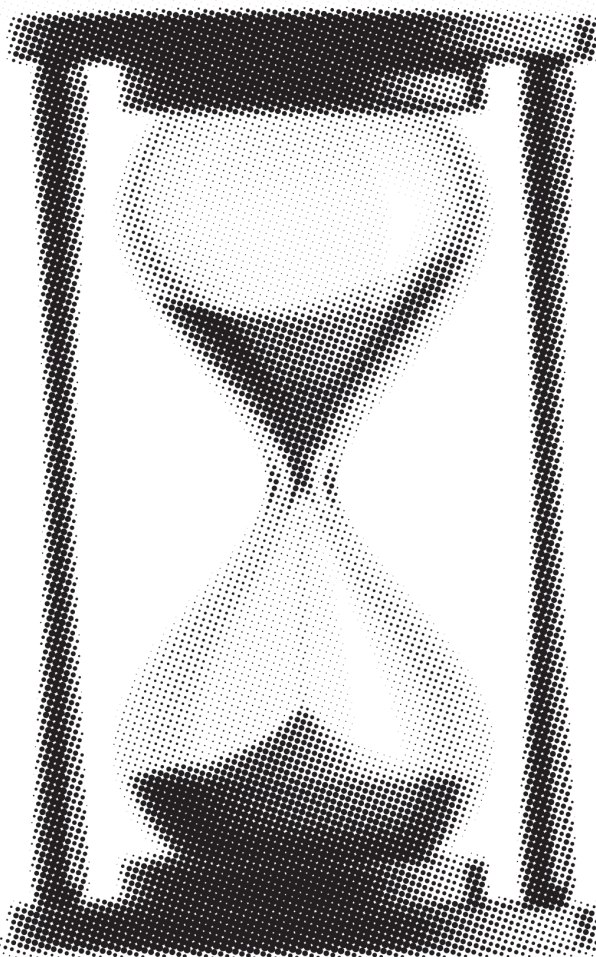

Dušan Mlacovič, *Inventar rodbine Brate (Bratti) iz Kopra iz leta 1429: vpogled v svet plemstva največjega poznosrednjeveškega urbanega središča na Slovenskem* • Ante Bećir, *Tracing Factions and Power Struggles in Late Medieval Trogir* • Damir Globočnik, *Prešeren, dunajska Slovenija in graški Triglav. Prešernove proslave na Dunaju in v Gradcu v zadnjih desetletjih 19. stoletja* • Marija Waukonig, *Ivan Žolger: Staatsrechtler – Minister ohne Portefeuille – Delegat. Studie zur Elitentransformation in der späten Habsburgermonarchie* • Ilse Reiter-Zatloukal, *Die Staatsbürgerschaft der bosnisch-herzegowinischen Beamten vor und nach dem Umbruch 1918 mit besonderem Fokus auf ihre Übernahme in den österreichischen Staatsdienst und ihre Bezügeansprüche* • Uroš Košir – Aleš Bedič, *Srebrna ptica izpod Jalovca – usoda letala Consolidated B-24G Liberator 42-78259 »Bugs« in njegove posadke* • Radenko Ščekić – Aleksandar Čuković, *Political Transition in Montenegro 1989–2010*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 79 | 2025 | št. 1-2 (171) | str. 1–232

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 7. april 2025.

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2025: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

Prelom: ABO grafika d.o.o. – zanjo Igor Kogelnik

Tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, junij 2025

Naklada: 500 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on April 7, 2025.

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2025): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, June 2025

Print Run: 500 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

Razprave – Studies

- Dušan **Mlacović**, Inventar rodbine Brate (Bratti) iz Kopra iz leta 1429:
vpogled v svet plemstva največjega poznosrednjeveškega
urbanega središča na Slovenskem8–27
The inventory of the Brate (Bratti) family of Koper from 1429:
an insight into the world of the nobility of the largest late
medieval urban centre in Slovenia
- Ante **Bećir**, Tracing Factions and Power Struggles
in Late Medieval Trogir28–57
Sledenje frakcijam in spopadi za oblast v poznosrednjeveškem Trogirju
- Damir **Globočnik**, Prešeren, dunajska Slovenija in graški Triglav.
Prešernove proslave na Dunaju in v Gradcu v zadnjih
desetletjih 19. stoletja58–103
Prešeren, The Vienna Slovenija Society and the Graz Triglav
Society. Prešeren Celebrations in Vienna and Graz in the Final
Decades of 19th Century
- Marija **Waukonig**, Ivan Žolger: Staatsrechtler – Minister ohne
Portefeuille – Delegat. Studie zur Elitentransformation in
der späten Habsburgermonarchie 104–119
Ivan Žolger: ustavni pravnik – minister brez listnice – delegat.
Prispevek k transformaciji elit v pozni Habsburški monarhiji
- Ilse **Reiter-Zatloukal**, Die Staatsbürgerschaft der bosnisch-herzegowinischen
Beamten vor und nach dem Umbruch 1918 mit besonderem
Fokus auf ihre Übernahme in den österreichischen Staatsdienst
und ihre Bezügeansprüche 120–151
Državljanstvo bosansko-hercegovskih uradnikov pred in po prevratu
leta 1918 s posebnim poudarkom na njihovem prehodu v avstrijsko
državno službo in njihovih pravicah do plače in pokojnine
- Uroš **Košir** – Aleš **Bedič**, Srebrna ptica izpod Jalovca – usoda
letala Consolidated B-24G Liberator 42-78259 »Bugs«
in njegove posadke 152–182
The Silver Bird Beneath Jalovec – The Fate of the Consolidated
B-24G Liberator 42-78259 “Bugs” and Its Crew

Radenko Šćekić – Aleksandar Ćuković, Political Transition in Montenegro 1989–2010	184–203
Politična tranzicija v Črni gori 1989-2010.	

V spomin – In memoriam

Iskra Vasiljevna Čurkina (Željko Oset)	206–207
Gerhard Pferschy (Peter Štih)	208–209

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Herwig Wolfram, Arnulf von Kärnten. Eine biographische Skizze (Peter Štih)	212–215
Jernej Kotar, Deželnoknežja oblast in uprava Friderika III. na Kranjskem (1435–1493) (Jaka Banfi)	216–219
Jure Volčjak, Vizitacijski zapisniki kranjskih arhidiakonotov goriške nadškofije 1752–1757; Vizitacijski zapisniki kranjskih arhidiakonotov goriške nadškofije 1761–1771 (Janez Höfler)	220–223
Robin Okey, Towards Modern Nationhood: Wales and Slovenia in Comparison, c. 1750–1918 (Jan Bernot)	224–226
Mojca Ramšak, Antropologija vonja (Jernej Kotar)	227–228

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	229–232
Instructions for Authors	

Ocene in poročila

Jure Volčjak, **Vizitacijski zapisniki kranjskih arhidiakonotov goriške nadškofije 1752–1757**. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2022, 800 strani;

Jure Volčjak, **Vizitacijski zapisniki kranjskih arhidiakonotov goriške nadškofije 1761–1771**. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2023, 976 strani (= Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa 1752–1771, zv. 5 in 6)

Zajetni knjigi, ki sta pred nami, sta izšli v okviru mednarodnega (slovensko-italijansko-avstrijskega) projekta objav vizitacijskih zapisnikov apostolskega vikarja in prvega nadškofa novo ustanovljene nadškofije v Gorici, ki je pokrila cesarski, to je habsburški del nekdanjega oglejskega patriarhata. Zapisniki se hranijo v Diecezanskem zgodovinskem arhivu v Gorici. Prva knjiga, ki naj bi bila v seriji po vrsti šele druga, zajema savinjski arhidiakonot in je izšla leta 1991, pripravil jo je Anton Ožinger, založili pa so jo Arhiv Republike Slovenije, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani. Kot tretja v seriji ji je leta 1993 sledila knjiga, posvečena koroškemu delu goriške nadškofije. Njen avtor, Peter Tropper, je objavil le Attemsove vizitacije iz let 1751 do 1762, vizitacijska poročila arhidiakona v Beljaku iz let 1765 in 1769 in pomožnega škofa Rudolfa Jožefa Edlinga iz leta 1770 pa ne. Avtor je upošteval v Sloveniji ležeči del Koroške, ki ga je v svojo objavo vključil že Anton Ožinger, ne pa tudi Koroški pripadajočo Kanalsko dolino, za katero naj bi poskrbeli italijanski kolegi. Žal, saj je bila Kanalska dolina, v Attemsovem času še skoraj vsa slovenska, veliko bolj povezana z Beljakom in Ziljsko dolino kot s Furlanijo. Sicer pa je knjigo izdala Avstrijska akademija znanosti kot 87. zvezek v seriji *Fontes Rerum Austriacarum*. Z zamudo je tema dvema leta 1994 sledila knjiga, ki naj bi bila prva v seriji, z vizitacijskimi zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata iz let 1750 do 1759, ki sta jo podpisala Franc Kralj in Luigi Tavano, izšla pa je v založbi Inštituta za družbeno in versko zgodovino v Gorici. Na drugi del vizitacijskih zapisnikov teh treh arhidiakonotov iz let 1762 do 1771, z istima avtorjema in isto založbo, je bilo treba čakati do leta 2000. Kot naslednja knjiga je bila načrtovana objava zapisnikov kranjskih arhidiakonotov, zanj pa naj bi spet poskrbel Anton Ožinger, a je projekt zamrl. Upanje, da se bo delo na njem nadaljevalo, se je pokazalo šele z disertacijo Jureta Volčjaka na temo cerkvenih razmer v kranjskem delu goriške nadškofije za časa nadškofa Attemsa iz leta 2014, ki ji je leta 2017 sledila še knjižna objava, saj je avtor največ gradiva črpal prav iz teh

vizitacij.¹ Le izjemni prizadevnosti dr. Volčjaka in njegovi marljivosti – posebej če pomislimo še na izredno obsežno knjižno objavo listin Nadškofijskega arhiva v Ljubljani do leta 1500, izšlo malo pred tem –, in pa seveda Arhivu Republike Slovenije kot založniku se moramo zahvaliti, da imamo zdaj na voljo integralno objavo Attemovih vizitacij tudi za kranjski del goriške nadškofije.

Zapisniki kanonskih vizitacij, ki so jih izvajali škofje ali njihovi generalni vikarji ali pa v posebnih okoliščinah papeški odposlanci, so različne vrste, so bolj ali manj obsežni in bolj ali manj poglobljeni. Zanimivi so za razne zgodovinske stroke, v prvi vrsti seveda za zgodovino Cerkve v več vidikih. Iz njih se razbira razpored župnij in drugih duhovnij po posameznih teritorijih s podružničnimi cerkvami, tudi tistimi, ki jih zdaj ni več ali pa so jih nadomestile nove na drugih lokacijah, kar je pomembno za topografske raziskave, status posameznih cerkva in beneficijev v njih, gmotni položaj posameznih župnij in cerkva, zanimiv za gospodarsko zgodovino, naposled se iz njih razbira tudi versko življenje, kot ga razkrivajo vprašalniki duhovnikom in laikom-ključarjem in drugim župljanom. Za zgodovino prava so lahko zanimive sodbe v pravnih procesih, ki so jih med vizitiranjem vodili vizitatorji in razkrivajo težave v vsakdanjem življenju, podatki o številu obhajancev, birmancev kot tudi drugi podatki te vrste pa so uporabni za demografske raziskave. Ne nazadnje lahko ti zapisniki koristijo umetnostnim zgodovinarjem zaradi opisov cerkva in oltarjev v njih kot tudi zaradi podatkov o njihovi gradnji in posvetitvah. Glede tega je treba posebej omeniti zapuščino Filipa Terpina, neumornega generalnega vikarja ljubljanskih škofov Otona Buchheima in Jožefa Rabatte (1655–1676), ki cerkva ni samo opisoval, ampak jih je tudi izmeril, poleg tega pa je popisal stare listine, ki so jih hranile in so se večinoma izgubile, med katerimi so bile posebej pomembne tiste o posvetitvah in podelitvah odpustkov.

Objave Attemsovih vizitacijskih zapisnikov niso ne prve in, upamo, tudi ne zadnje publikacije te vrste. Od tistih zgodnejših naj omenimo vizitaciji papeških odposlancev Pavla Bizancija, kotorskega škofa, in sicer oglejskih župnij na Kranjskem leta 1581,² in Agostina Valiera, veronskega škofa in kardinala, župnij koprške škofije leta 1579 (v resnici 1580).³ Neobjavljeni ostajata vizitaciji župnij v goriški grofiji Bartolomea Portija, opata v Možnici in apostolskega vizitatorja, iz leta 1570 in Francesca Barbara, papeževega odposlanca in designiranega oglejskega patriarha, iz leta 1593. Kar zadeva ljubljansko škofijo, je objavo doživela njena prva celostna vizitacija, vizitacija škofa Rajnalda Scarlicchija po njegovem nasto-

¹ Volčjak, Jure: *Goriška nadškofija na Kranjskem v času apostolskega vikarja in prvega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa (1750–1774)* (= *Acta ecclesiastica Sloveniae* 39), Ljubljana: Teološka fakulteta, 2017.

² Höfler, Janez: *Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in Slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja*, Ljubljana: SAZU, 1982 (= *Viri za zgodovino Slovencev* 6, SAZU, Ljubljana). Objavljen le seznam cerkva skupaj s tistima novomeškega prošta in arhidiakona Polidorja Montagnana.

³ Lavrič, Ana: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o koprski škofiji iz leta 1579*, Ljubljana: SAZU, 1986. Valier je v tej kampanji obiskal tudi beneški del tržaške škofije, ki pa še čaka na objavo.

pu iz let 1631/1632.⁴ Naslednje vizitacije ljubljanske škofije so ostale v rokopisu, neobjavljeno je tudi Terpinovo gradivo, pač pa je Ana Lavrič leta 2007 pripravila izvlečke iz ljubljanskih škofijskih vizitacij 17. stoletja, pomembne za umetnostno zgodovino, v elektronski obliki.⁵ Naj omenimo še vizitacijski protokol tržaškega škofa Giovannija Francesca Millerja, redigiran leta 1694, ki zajema Millerjevo vizitacijo tržaške škofije leto pred tem.⁶ Poleg teh obstaja tudi nekaj še neobjavljenih ali le delno objavljenih arhidiakonatskih vizitacij, škofijskih pa ni še nekaj desetletij, vse do ustanovitve goriške nadškofije in nastopa nadškofa Karla Mihaela Attemsja.

Zaradi obsežnosti gradiva sta bili potrebni dve knjigi, že sami po sebi izjemno obsežni, obe skupaj s skoraj 1800 stranmi. Vsaka je opremljena z uvodno študijo. Ta v prvi knjigi se začneja z zgodovinskim okvirom, ustanovitvijo goriške nadškofije in orisom njenega prvega nadškofa, Karla Mihaela grofa Attemsja, in nadaljuje s splošnimi ugotovitvami o nalogu in poteku vizitacij. Sledi upravna razdelitev nadškofije z arhidiakonati, župnijami in vikariati, v posebni razpredelnici so našteje prošnje za ustanovitev vikariatov, ki jih je nadškof prejel v obravnavanih letih 1752–1757. Zapisniki Attemsovih vizitacij so namreč posebej pomembni zaradi novih vikariatov, katerih ustanovne letnice v siceršnji literaturi niso vselej zanesljive. Študija se konča z orisom verskega življenja, kakor ga razkrivajo vizitacije, tako med kleriki in redovniki kot med laiki. Sledi redakcijski aparat: opis virov, zelo koristen kronološki pregled vizitacij posameznih župnij in vikariatov z navedbo vizitatorja, nadškofa samega ali kakega njegovega pooblaščenca, seznam virov in literature ter metodologija transkripcije. Uvodna študija v drugo knjigo je zasnovana podobno. Tudi ta se začneja z zgodovinskim okvirom, z burnim dogajanjem okoli sicer neuresničenega preurejanja škofij na jugovzhodu habsburških dednih dežel in škofijske sinode leta 1768. V nadaljevanju je objavljen seznam posvečenih ali blagoslovljenih cerkva, oltarjev in zvonov med vizitacijami v letih 1761 do 1771, kakršen bi bil dobrodošel že v prvi knjigi, obsežneje je prikazano ustanavljanje novih duhovnij. Tudi tu opisom virov sledi kronološki pregled vizitacij z navedbo vizitatorjev, pri čemer se je nadškofu Attems samemu in njegovim pooblaščencom v zadnji vizitaciji leta 1771 pridružil leta 1769 imenovani pomožni škof Rudolf Jožef grof Edling.

Podpisani iz lastne izkušnje vem, kako težavna in problematična je lahko objava izvirnih pisnih besedil z vsemi velikokrat težko razumljivimi okrajšavami in ne redkimi zamazki, ki naredijo besedilo neberljivo. Nisem sicer oseba s potrebnimi kompetencami, vendar si upam trditi, da je dr. Volčjak opravil delo odlično. Objavljeno besedilo je pregledno, lepo urejeno in s sodobno rabo zamenljivih črk, kot so u in v ali i in j, lahko berljivo. Velik trud je bil vložen v to, da se že optično razpoznajo posamezni deli zapisnikov – navajanje poti, ogled župnijskih

⁴ Lavrič, Ana: *Ljubljanska škofija v vizitacijah Rinalda Scarlicchija 1631–1632* (= Acta Ecclesiastica Sloveniae 12), Ljubljana: Teološka fakulteta, 1990.

⁵ Lavrič, Ana: *Ljubljanska škofija v vizitacijah 17. stoletja. Vizitacije kot vir za umetnostno zgodovino*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2007.

⁶ Integralna objava: Durissini, Daniela: *Diario di un viaggiatore del 1600 in Istria e Carniola*. Monfalcone: Edizioni della Laguna, 1998.

in vikariatnih cerkva z oltarji, vključujoč ugotovljene pomanjkljivosti, vprašanja duhovnikom in laikom-ključarjem, ki so potekala po vnaprejšnjem protokolu s posameznimi točkami, dekreti z nalogami za izboljšanje stanja v posamezni župniji in njenih cerkvah pa posamezne listine, ki jih je nadškof izdajal med vizitiranjem, skupaj z dekreti za ustanovitev novih vikariatov. Cerkve v posameznih župnijah in vikariatih, ki jih navajajo zapisniki, so v opombah identificirane z navedbo aktualnih krajevnih imen. Te so v izvirniku včasih navedene le s patrocinijem ali s patrocinijem in lokacijo, le občasno, torej ne vselej, so našeti oltarji v njih. Opisi župnijskih in vikariatnih cerkva so seveda bolj nadrobni, a ne toliko, da bi povsem zadovoljili umetnostnega zgodovinarja. Pač pa so pomembni tisti pasusi itinerarija, ko je vizitator posvetil ali blagoslovil kako novo zgrajeno cerkev ali na novo postavljen oltar.

Če povzamemo, s transkripcijo in objavo vizitacijskih zapisnikov nadškofa Karla Mihaela Attemsa za kranjski del goriške nadškofije je dr. Jure Volčjak opravil izjemno delo, ki bo v neizmerno pomoč zgodovinarjem različnih področij. S tem je tudi sklenjena serija objav Attemsovih vizitacij, ki pokriva celotno območje nekdanje goriške nadškofije v mejah današnje Republike Slovenije in z vizitacijami goriškega arhidiakonata sega tudi na nekdanje ali še danes slovenske dele obmejne Italije. Z vizitacijami koroškega dela nadškofije so zajeti tudi koroški Slovenci južno od Drave, v rokopisu pa ostaja Kanalska dolina, tudi ta poseljena pretežno s Slovenci. Če objava tega dela Attemsovih vizitacijskih zapisnikov z italijanske strani ni na vidiku, bi bilo dobro razmisliti, če bi se te naloge lotil kdo od naših.

Janez Höfler

ISSN 0350-5774

ZČ | Ljubljana | 79 | 2025 | št. 1-2 (171) | str. 1–232